

ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ» МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE CONCEPT OF "VALUABLE ATTITUDE" OF FUTURE EDUCATORS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES

Стаття присвячена проблемі ціннісного ставлення педагогів до майбутньої професійної діяльності в умовах вищого освітнього закладу. Означено актуальність цієї проблеми на сучасному етапі розвитку освіти, що характеризується зростанням пріоритету людського фактору, посиленням уваги до особистості педагога, орієнтованого на базові цінності своєї професійної діяльності та готового до професійної діяльності, що передбачає можливість саморозвитку як для учнів, так і для самого вчителя. Встановлено, що проблема вивчення ціннісної сфери особистості має комплексний характер, є предметом вивчення різних наук і важливою галуззю досліджень. Визначено ціннісну складову частину процесу становлення молодого спеціаліста в умовах вищого навчального закладу, що пов'язана з розвитком світоглядної позиції людини, її особистісними пріоритетами, що відображає визнання майбутнім фахівцем вибору своєї професії як цінності, життєвої потреби, прийняття образів творчих спеціалістів як орієнтирів у житті та професії. З'ясовано, що ціннісне ставлення до професійної діяльності розглядається як стійке внутрішнє переконання особистості, яке спирається на професійну і моральну самосвідомість, значимість яких спонукає проявляти активність в оволодінні професійними знаннями, вміннями і навичками. Подано аналіз досліджень із вивчення структурних компонентів ціннісного ставлення до професійної діяльності. Уточнено структурні компоненти ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх фахівців, таких як: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, рефлексивно-регулятивний, творчий. Обґрунтовано змістовний аспект і функціональне призначення кожного з компонентів. Установлено, що специфіка ціннісного ставлення до педагогічної діяльності визначається пріоритетом гуманних відносин між вчителем та учнями, в основі яких лежить повага до особистості дитини разом із максимальною вимогливістю до неї.

Ключові слова: структурні компоненти, ціннісне ставлення до професійної діяльності, ЗВО.

The article is devoted to the problem of value attitude towards the professional activity of teachers to the future professional activity in the conditions of higher education institution. At the present stage the relevance of this problem is characterized by increasing the priority of the human factor, increasing attention to the personality of the teacher, oriented to the basic values of their professional activity and ready for professional activity, which provides for the possibility of self-development, both for students and teachers. It is established that the problem of studying the value sphere of personality has complex character, and become the subject of study of various sciences and also is an important area of research. It is determined the value component of the process of becoming a young specialist in higher education connected with the development of a person's worldview position, his or her personal priorities, which reflects the recognition by the future specialist of the choice of his profession as a value, vital need, acceptance of images of creative specialists as orientates profession. It has been found that the value attitude to professional activity is considered as a stable inner conviction of the person, based on professional and moral consciousness, the importance of which encourages to be active in mastering professional knowledge, abilities and skills. It is presented the analysis of researches on the study of the structural components of the value attitude to professional activity. The structural components of the value attitude to the professional activity of future specialists, such as: motivational-value, cognitive, reflexive-regulatory, creative, have been clarified. The substantive aspect and functional purpose of each of the components are substantiated. It is established that the specificity of the value attitude to pedagogical activity is determined by the priority of human relations between the teacher and the students, on the basis of which respect for the personality of the child along with the maximum demand for it is based.

Key words: structural components, value attitude to professional activity, WHO.

УДК 378.016:37.011.3 – 051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-37>

Партола В.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Смоляннюк Н.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Собченко Т.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема цінностей у професійній діяльності є актуальною в сучасній психолого-педагогічній науці, адже вона відображає спрямованість професійних інтересів майбутнього фахівця, наявність життєвих цілей, усвідомленість вибору й оцінок, задоволеність життям і здатність брати за нього відповідальність, впливаючи на його хід. У зв'язку з цим робота сучасного ЗВО з підготовки майбутнього фахівця повинна бути спрямована не тільки на засвоєння знань, умінь, навичок, а і на формування певного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Особливо цінним це є для ЗВО педагогічного профілів, де основною

метою професійної підготовки студента є формування його професійно-педагогічної спрямованості та готовності до педагогічної діяльності. Результатом такої підготовки має бути чітке усвідомлення майбутнього педагога сутності своєї професії як діяльності, спрямованої на цілісний розвиток особистості кожної дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато вітчизняних і пострадянських учених присвятили свої наукові дослідження окремим напрямкам проблеми формування ціннісного ставлення у професійній діяльності, зокрема аналізу сутності понять «цінність», «професійні цінності» в аспекті спеціальної підготовки (Н. Беляєв, О. Безпалько,

В. Водзинська, Ф. Гоноболін, Г. Жирський, А. Здравомислов, Б. Ольшанський, А. Лазарук, Т. Любимов, А. Петровський, В. Тугаринов, В. Шпалінський, В. Ядов та ін.); класифікації цінностей, у т. ч. і професійних (Л. Аза, О. Анісімов, В. Василенко, Ю. Жуков, Ю. Завалевський, М. Каган, В. Момов, Н. Смирнова, В. Тугаринов, М. Шелер); дослідженню проблеми ціннісного ставлення до професійної діяльності (В. Бойко, М. Демент, Т. Пилипишко, А. Позднякова, Г. Тимошук та ін.).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури показав, що при розумінні необхідності наукової розробки поняття «ціннісного ставлення до професійної діяльності», у т. ч. до педагогічної, осмислення специфіки означеного феномену здійснено не повною мірою. Одним зі способів вирішення цієї проблеми є комплексний аналіз означеної проблеми, що передбачає окреслення структурних компонентів цього поняття.

Метою статті є виявлення та характеристика структурних компонентів ціннісного ставлення до педагогічної діяльності майбутніх фахівців освіти.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях ціннісне ставлення трактується як психічне утворення, що формується у процесі навчально-пізнавальної, практико-орієнтованої діяльності та інтегрує результати пізнання, прийняття людиною специфіки обраної професійної діяльності як засобу самоактуалізації та саморозвитку, емоційно-особистісну оцінку її соціальної значущості, а також форми поведінкових реакцій у ситуації вирішення професійно-значущих завдань [5].

Під ціннісним ставленням розуміють важливий елемент внутрішньої структури особистості фахівця, який завдяки рефлексії переходить в актуальний стан відтворення набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності [8].

На думку В. Сластьоніна, ціннісне ставлення – внутрішня позиція особистості, що відображає взаємозв'язок особистісних і суспільних значень [7].

У контексті нашого дослідження особливе зацікавлення викликає сутність ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх педагогів. Як зауважує Т. Пилипишко, категорію «ціннісне ставлення» до професійної діяльності можна розглядати як внутрішню позицію людини, яка є основою регуляції її загальної спрямованості. Так, у процесі своєї життєдіяльності особистість може відчувати різні ставлення, в яких відображається широка палітра її відчуттів. Проте провідне місце серед них посідають ті ставлення, які мають сталий характер і виконують роль орієнтаційних функцій управління поведінкою особи, значною мірою зумовлюючи розвиток її потреб, інтересів та ідеалів. Такі сталі ціннісні ставлення відбиваються в характер-

них якостях і властивостях людини, виявляючись у її емоційному стані, словах, учинках і стосунках з іншими людьми. На підставі вищезазначеного науковець дійшла висновку про необхідність формування в майбутніх учителів ціннісного ставлення до вивчення фахових дисциплін як основи формування їх професійної компетентності [4].

О. Антропова визначає поняття «ціннісне ставлення до педагогічної професії» як інтегральну якість педагога, що відображає його внутрішню позицію, яка служить орієнтиром його соціальної та професійної активності та доповнює поняття «формування ціннісного ставлення до педагогічної професії» як процес прилучення майбутнього педагога до сукупності особливо цінних, соціально значущих, змістотворних зв'язків педагогічної діяльності, які визначають професійні погляди, позиції, переконання, ціннісні орієнтації відповідно до замовлення суспільства.

Комплексний аналіз проблеми ціннісного ставлення до професійної діяльності у майбутніх педагогів потребує окреслення структури цього поняття.

Так, щодо структурних компонентів ціннісного ставлення до професійної діяльності, то, з філософського погляду, ціннісне ставлення як явище включає:

- первинні бажання, очікування і переваги у прийнятті життєвого вибору індивіда між орієнтаціями на найближчу мету з їхньою безпосередньою користю та орієнтацією на віддалену життєву перспективу з її життєво необхідною цінністю;
- усвідомлення індивідом того факту, що життєвий вибір та орієнтація на цінність – це довгостроковий життєвий стан, який включає у себе спроби та помилки, часткові рішення та вчинки;
- перетворення ціннісного вибору в основу для оцінки інших орієнтацій, обраних цінностей і способів їхньої реалізації [6].

У психологічній науці прийнято виділяти умовно-рефлекторний, конкретно-емоційний, конкретно-особистісний і власне-духовний рівні розвитку ціннісного ставлення особистості. Структура ціннісного ставлення представлена трьома основними компонентами: когнітивним, афективним та операційно-діяльним.

Г. Тимошук, досліджуючи питання «Формування ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін», виділяє такі компоненти ціннісного ставлення майбутніх фахівців:

- 1) емоційний як усвідомлення на емоційному рівні значущості професійної діяльності, прояв фундаментальних емоцій (інтересу, радості, подиву, страху, сорому, гніву) стосовно її результатів, способів і методів оволодіння, перевага у всьому комплексі виявлених емоцій позитивних (інтерес, радість), забезпечення емоційної

домінанти особистісного розвитку у професійній діяльності та фаховій підготовці; вияв професійної та морально-духовної саморегуляції;

2) когнітивний (оціночний) як сукупність знань та уявлень про цінності професійної діяльності, морально-етичні норми, усвідомлення їхньої значущості у процесі виконання професійних завдань. До його складу входять також судження оцінюючого характеру, на основі яких формуються уявлення про зміст економічної поведінки;

3) діяльнісний як комплекс гностичних, комунікативних, конструктивних, рефлексивних умінь, що дозволяють оцінити, обрати, перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх, продукувати на основі уявлень про процес професійного функціонування ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності [8].

Як вказує Г. Тимошук, емоційний компонент пов'язаний з емоційним переживанням образу майбутньої професійної діяльності, внаслідок чого виникають відповідні внутрішні вимоги до себе; забезпечується самоконтроль, самокорекція відповідно до загальноприйнятих морально-етичних норм, професійної етики, ідеалів професійної діяльності, тобто реалізовується з активізацією виховної та регулювальної функції. Цей компонент визначає динамічність ціннісного ставлення майбутніх спеціалістів до професійної діяльності крізь призму задоволення – незадоволення, напруга – розслаблення, значущість – несуттєвість підтримує установку на його певний рівень [8].

Когнітивний компонент, на думку Г. Тимошук, є наслідком пізнавальної активності майбутнього фахівця у вигляді знань форм щодо цінностей професійної діяльності; виконує інформативну й оцінювальну функції. Він втілюється у психічних процесах, які пов'язані з пізнанням («cognize» у перекладі з англійської мови – пізнавати) – особливим видом людської діяльності [8].

Діяльнісний компонент виконує практично-перетворювальну функцію та базується на інтеріоризаційно-екстеріоризаційних процесах у професійній підготовці майбутніх спеціалістів і виражається у проектуванні, аналізі та корегуванні студентами власної професійної діяльності на основі ціннісного ставлення як стійкого орієнтури їхніх вчинків і думок [8].

За Е. Аришиною, ціннісне ставлення студента до професійної діяльності є цілісною єдністю компонентів: моральної та професійної самосвідомості; емоційно-вольової сталості особистості; творчого ставлення до професійної діяльності. Так, професійна самосвідомість включає усвідомлення особливостей майбутньої професійної діяльності, потребу у професійному самовдосконаленні, спрямованість на професійний саморозвиток, адекватність самооцінки. Моральна самосвідомість представлена відповідальністю,

обов'язковістю, оптимізмом і емпатією. Емоційно-вольова стійкість містить самовладання, витримку; організованість, зібраність; цілеспрямованість, наполегливість. Творче ставлення до професійної діяльності як один із компонентів ціннісного ставлення до професійної діяльності передбачає пізнавальну активність, самостійність, активну життєву позицію, творчу ініціативу [1, с. 52].

Щодо ціннісного ставлення безпосередньо до професійної діяльності, то науковці визначають його як багаторівневе особистісне утворення у структурі свідомості особистості фахівця, що складається з декількох взаємопов'язаних компонентів, таких як:

- ціннісно-мотиваційний: інтерес до професії, прагнення досягти успіху у професійній діяльності; розуміння значущості прийнятих професійних рішень, здійснюваних дій; спонукання активно брати участь у соціальному житті; професіоналізм, постійне професійне зростання, підвищення кваліфікації, самоосвіта і саморозвиток, творчість, інтелектуальна й емоційна гнучкість, комунікабельність;

- когнітивний: об'єднує в собі знання, вміння, навички, кваліфікацію, властиві фахівця, завдяки яким він проявляє вміння розуміти професійні завдання, оцінювати їхню соціальну значимість, складати і реалізовувати програму особистісного і професійного самоосвіти та розвитку;

- змістовно-діяльнісний: включає сукупність професійних умінь і навичок орієнтування в інформаційному потоці, аналізу інформації, володіння сучасними методами і засобами зв'язку;

- оціночно-рефлексивний: передбачає системний підхід при аналізі результатів діяльності освітнього процесу, навичок аналітичного мислення, прогнозування результатів діяльності; наявність умінь науково-практичної діагностики і корекції освітнього процесу, спілкування і взаємодії [3].

М. Ярославцева представляє такі структурні компоненти професійної самореалізації майбутніх вихователів, як: мотиваційно-ціннісний, у якому інтегровано мотиви, педагогічні цінності, що забезпечують прагнення студентів оволодіти знаннями, вміннями та навичками професійної діяльності; когнітивний компонент, включаючи професійну компетентність і професійну надійність; рефлексивно-регулятивний компонент, до якого належать саморегуляція та професійна рефлексія; творчий компонент, що містить педагогічну творчість і професійну мобільність [9].

У зв'язку з вищезазначеним цінним для нашого дослідження є міркування М. Кейва, що ціннісне ставлення майбутніх вчителів до вивчення фахових дисциплін слід сприймати як системне поєднання таких компонентів: 1) змістовного, що передбачає відшукування майбутнім фахівцем

персонального сенсу в кожному фрагменті засвоєного навчального матеріалу; 2) когнітивного, який забезпечує засвоєння суб'єктом навчання майбутніх професійних обов'язків, орієнтуючи його на глибоке оволодіння фаховими знаннями; 3) емоційно-оцінювального, пов'язаного з відчуттям особистістю позитивних емоцій, морального задоволення від процесу вивчення фахових дисциплін та успішних результатів свого професійного розвитку; 4) діяльнісно-вольового, що спонукає молоду людину до вияву активних вольових зусиль у своєму професійному вдосконаленні, засвоєнні необхідних для майбутньої педагогічної роботи вмінь і навичок [2].

Важливо зауважити, що специфіка ціннісного ставлення до педагогічної діяльності визначається не суб'єкт-об'єктними, а міжсуб'єктними зв'язками, в яких воно реалізується. Необхідність гуманних відносин між вчителем і учнями, в основі яких лежить повага до особистості школяра, виступають одним із найважливіших показників ціннісного ставлення вчителя до професійної діяльності.

Висновки. Отже, ціннісне ставлення до професійної діяльності розглядається як стійке внутрішнє переконання особистості, що спирається на професійну і моральну самосвідомість, значимість яких спонукає проявляти активність в оволодінні професійними знаннями, вміннями і навичками. У структурному плані ціннісне ставлення студентів до професійної діяльності є цілісною єдністю компонентів, таких як: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, рефлексивно-регулятивний, творчий. Обґрунтовано змістовний аспект і функціональне призначення кожного з компонентів. Специфіка ціннісного ставлення до педагогічної діяльності визначається пріоритетом гуманних відносин між вчителем і учнями, в основі яких лежить повага до особистості дитини.

Перспективними є дослідження з виявлення оптимальних шляхів формування ціннісного ставлення до професійної діяльності учителів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аришина О. Формирование ценностного отношения студентов вуза к профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорск, 2004, 179 с.
2. Кейв М.А. Формирование ценностного отношения к математическим знаниям у студентов – будущих учителей математики – в процессе обучения дискретной математике : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Красноярск, 2006. 188 с.
3. Лапина Е.В., Обухова Л.А. Формирование ценностного отношения педагога к профессиональной деятельности в системе дополнительного педагогического образования. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2012. № 5 (15). С 73–75.
4. Пилипишко Т.М. Формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до вивчення фахових дисциплін. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків, 2010. Вип. 32. С. 78–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2010_32_14.
5. Позднякова А.Л. Формирование ценностного отношения будущего специалиста к профессиональной деятельности (на примере подготовки экономистов) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Чита, 2011. 22 с. URL: www.zabspu.ru/files/1726.doc.
6. Современный философский словарь / под ред. В.Е. Кемеров. Москва, 2004. 864 с.
7. Слостенин В.А. Учитель и время. *Советская педагогика*. 1990. № 9. С. 3–9.
8. Тимощук Г.В. Сутність і структура ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 17. С. 241–249. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/znp00>.
9. Ярославцева М. Структурні компоненти професійної самореалізації. *Людинознавчі студії*. Вип 29. Педагогіка. 2014. С. 229–239.